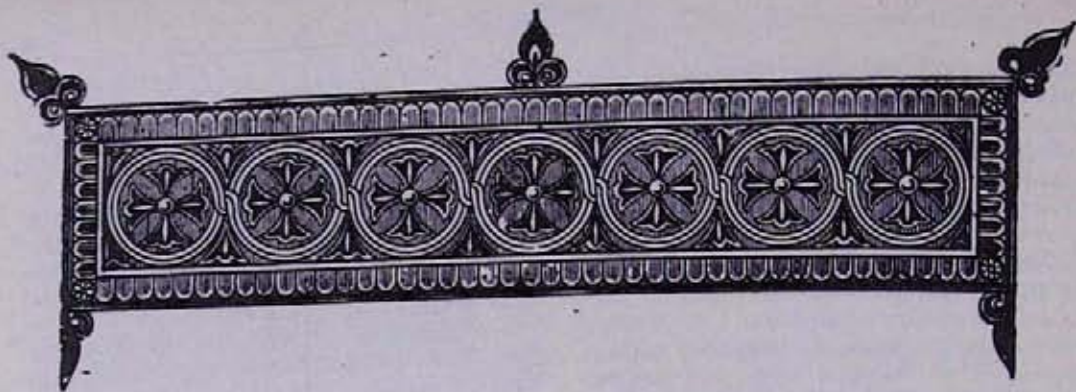

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՔԷՆ. ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻՆ ՄԵՐ ՕՐԵՐԻՆ

(Ջնկուցում 1971 թ. հոկտեմբեր 6—9

ս. էջմիածնում տեղի ունեցած

քամանակից համագումարի ժամանակ):

Արշակունիների թագավորության անկումից շուրջ 500 տարի հետո՝ 9-րդ դարի վերջերին, Արծրունիների և Բագրատունիների թագավորության հաստատումով Հայաստանում սկսվում է ինչպես տնտեսական կյանքի աշխուժացման, այնպես էլ մշակութային վերելքի խաղաղ մի ժամանակաշրջան: Զարգանում է հայ ճարտարապետությունը, քանդակագործությունը, մանրանկարչությունը, հոգևոր երաժշտությունը: Ստեղծվում է մեր միջնադարյան ճարտարապետության կոթող Անի, կառուցվում են հարյուրավոր վանքեր և եկեղեցիներ, որոնք նոր շունչ ու երանգ են տալիս հայ ճարտարապետությանը:

Այս շրջանում հայտնի վանքերն էին Կամրջաձորի, Հոռմուսի, Նարեկա, Հաղբատի, Մանաֆինի, Տաթևի վարդապետարանները, Սևանի անապատը և ուրիշներ: Այս վանքերն ու մենաստանները եղել են ոչ միայն գերերկրային խոկումների, ճգնողական կյանքի վայրեր, այլև գիտության օջախներ, որտեղ գալիս էին հայ ժողովրդի ընտիր, հավատավոր զավակները՝ լույս, հավատք ստանալու, իրենց միտքն ու հոգին քանալու ժամանակի գիտության առաջ, որ-

պեսզի իրենք էլ իրենց հերթին դառնային հայ մշակույթի ջահակիրներ:

Ժամանակաշրջանի տիրապետող ոգին կրոնական էր: Աստուծո և աշխարհի ունայնության գաղափարը, քրիստոնեական ոգին և հատկապես հազարամյա վարդապետության քարոզը, աշխարհի մոտալուտ վախճանը՝ այս բոլորը մթնոլորտը դարձրել էին ավելի կրոնաքույր:

Մեր հայ իշխանները իրենց հոգու փրկության համար ջանք չէին խնայում անցողիկ իրենց կյանքը լցնելու քարեգործություններով, վանական շենքերի ու վանական կյանքի ստեղծումով: Եվ այսպես զարգանում էր անապատական կյանքը, ճգնավորական կյանքը:

Հայ գրականությունը այս շրջանում ունեցավ իր փայլուն ներկայացուցիչը հանձին Գրիգոր Նարեկացու:

10-րդ դարի երկրորդ կիսամյակի սկզբին, 951 թ., ծնվեց Գրիգոր Նարեկացին, 102-տուևյաց կամ Անձևացյաց գավառի գյուղերից մեկում: Նա շուտ որբացավ, չտեսավ մորը և չվայելեց նրա գուրգուրոտ խնամքը, բայց Հայաստանյայց եկեղեցին այդ որբուկի մայրը դարձավ, սնեց իր գրկի մեջ ու

սրբացրեց: Նարեկացու «Մատյան ողբերգութեան» աղոթագիրքը հայ հալածաշարի իր սնարի տակ դրեց, հիվանդության ու մեղքերին դարձնելով այն իր միջոցառման գիրքը: Նա եղավ «մեղագիրն ու դեղագիրը ամեն հայոց տան» (Գարեգին եպս. Սըրվանդույան):

Գր. Նարեկացու կենսագրության մասին մեզ չեն հասել մանրամասն տեղեկություններ:

Նա սովորել է Վանա ծովի հարավային ափի մոտ գտնվող Նարեկա վանքում: Բարձր ժայռի կատարին թառած Գր. Նարեկացու ճգնարանի՝ առաջ անմիջապես բացվում է Վանա ծովը իր գեղեցկությամբ, դիմացը երևում են Աղթամար և Առտեր կղզիները, իսկ ափի հեռվում բարձրանում են Մոկաց և Ռշտունյաց բարձրագագաթ լեռնաշղթաները: Բնության այս հրաշալի շրջապատում մեծանում ու իր ամբողջ կյանքըն է անցկացնում Գրիգոր Նարեկացին: Նա Ապարանից խաչի պատմության և նրան հաջորդող ներքողների հիշատակարանում իր մասին գրել է. «Նա Գրիգոր՝ յետին վարժապետաց և կրտսերն բանասիրաց, որդի դատեր եղբոր հօր Անանիայի հոգեզարդ և մտավարժ փիլիսոփայի, և ըստ վարդապետության կրօնից գովելոյ և հռչակելոյ»: Կամ «Ողբերգության Մատյանի» հիշատակարանում գրում է. «...Գրիգոր կրօնաւոր քահանայ, յետինն քանահիւսաց և կրտսերն վարժապետաց»:

Նարեկացին իր ուսումն ստացել է հոր և Անանիա Նարեկացու շնչի տակ, որոնք սուկ կրոնավորներ չէին, այլ ժամանակաշրջանի ամենապայծառ գիտնական, գրագետ, աստվածաբան և փիլիսոփա: Պրպտող ընթերցասեր պատանին իր մտավոր և հոգեվոր սնունդը ստանում է Աստվածաշնչից, հայ ինքնուրույն և թարգմանական գրականությունից, ժողովրդական ստեղծագործությունից:

Նարեկացին երկար չապրեց: 52 տարեկան հասակում՝ 1003 թ. վախճանվեց: Նրա կարապի երգը հանդիսացավ հայ գրականության գլուխ-գործոց «Մատյան ողբերգության»-ը:

Դժբախտաբար մեզ լրիվ հայտնի չէ Գր. Նարեկացու ստեղծագործության ամբողջական պատկերը: Մեզ հասել են՝ ա) Դանձեր—թվով երեք, բ) Տաղեր և մեղեդիներ—քսանից ավելի, գ) Մի թուղթ թոնդրակեցիների դեմ գրված, դ) Մեկնություն երգոց երգվույն—պատվիրված Վասպուրականի Գուրգեն թագավորի կողմից, ե) «Պատմություն Ապարանից խաչին և ներքող ա. խաչի և ներքող ա. Աստվածածնի»—հանձնարարված Մոկաց Ստեփանոս եպիսկոպոսի

կողմից, 989 թվից հետո, զ) «Ներքող առաքելոց», է) «Ներքող ա. Հակոբայ Մծբնայ Հայրապետին» և ը) «Մատյան ողբերգության»:

Նարեկացին իր տաղերով և «Մատյան ողբերգության» պոեմով դարձավ հայ գրականության վերածննդի դարաշրջանի մեծ բանաստեղծը, մա մեր գրականության նախորդ դարաշրջանների նվաճումները այնպիսի բարձրության հասցրեց, որ դառարեց միայն մեր ազգի սեփականությունը լինելուց: Նա դարձավ համամարդկային հնչողության այնպիսի ապրումների, զգացումների, իդեալների, երազների, խոկումների հանձնարեղ երգիչը, որի նմանը այդ ժամանակաշրջանում չեն ունեցել ո՛չ Եվրոպայի, ո՛չ էլ Արևելքի ժողովուրդները:

Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործությունների նկատմամբ չթուլացող հետաքրքրություն է ցույց տվել մեր մտավորականությունը հնուց անդի: Հիշատակություն կա, որ Գրիգոր Նարեկացու մասին առաջին մեկնությունները գրել են Սարգիս Ծնորհալին և Գրիգոր Սկևռացին 12-րդ դարում, որոնց գործերը մեզ չեն հասել:

Ամենահինը և ծավալունը Հակոբ Նալյան պատրիարքի «Գիրք մեկնութեան աղօթից սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ» աշխատությունն է՝ տպված Կ. Պոլսում 1745 թ.:

Գր. Նարեկացու և ընդհանրապես հայ հին մշակութային արժեքների հանդեպ հայագետների մոտ հետաքրքրությունը սկսվում է 19-րդ դարի առաջին կիսամյակում:

1827 թ. Մխիթարյան միաբան Հ. Գաբրիել Ավետիքյանը տպագրում է մի համառոտ մեկնություն «Նարեկ աղօթից համառոտ և զգուշաւոր լուծմամբ բացայայտեալ մի անգամ, և այժմ երկրորդ անգամ լաւելուածով» (նարեկալուծ), (Վեցետիկ, ս. Ղազար):

Արշակ Զոպանյանը առաջինն էր, որ մեր գրականության մեջ 1895 թ. «Ծաղիկ» ամսագրում լուրջ մոտեցում ցուցաբերեց Գր. Նարեկացու ստեղծագործությունների հանդեպ և գրեց «Գրիգոր Նարեկացին» հոդվածը:

Գովեցին այլ և այլ հեղինակների կողմից ուսումնասիրություններ, վերլուծականներ, թարգմանություններ կապակցությամբ առաջարկներ, հոդվածներ: Մեզ ծանոթ մնան աշխատություններ կատարել են.

ա) Արևմտահայ մեծանուն բանաստեղծ Միսաք Մեծարեցը—«Նարեկացին հետ».

բ) Մանուկ Աբեղյան—«Մատեան ողբերգութեան».

գ) Գրոտ եպիսկոպոս Ղազարյանց—«Արեւելեան անապատականը» և «Նարեկ»-ը, (Երուսաղեմ, 1937 թ.).

դ) Սո. Մալխասյանց—«Գր. Նարեկացի»

(«Էջմիածին», Գ տարի, 1947, մայիս-հունիս, էջ 31—42).

ե) Եղիշեն վարդապետ (Եղիվարդ) — «Նաբեկը հայ գրականության մեջ», (Երուսաղեմ, 1947 թ., «Սիոն» ամսագիր, 1—8 համարներ).

զ) Գարեգին եպիս. Տրապիզոնցի — «Մատյան ողբերգության» թարգմանության առաջաբանը.

է) Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան — «Մատյան ողբերգության» առաջաբան, (1926 թ.).

ը) Հակոբ Օշական — կատարել է վերլուծության փորձ («Սիոն», 1941 թ., 10—11—12 համարներ և 1942 թ. 1—2).

թ) Գրիգոր Ա. Սաֆարյան — «Գր. Նաբեկացի և իր աղոթամատյանը»:

Մեզ մոտ՝ սովետահայ մտավորականությունը մեծ հետաքրքրություն ցուցաբերեց Գր. Նաբեկացու ստեղծագործությունների հանդեպ:

Նման աշխատություններից են.

ա) Աշոտ Մկրտչյանի՝ հեռակա մանկավարժական ինստիտուտի համար պատրաստած դասագրքում Նաբեկացուն նվիրված բաժինը (նյութեր 10—18-րդ դարերի հայոց գրական պատմության, պր. Ա. Եր., 1945 թ.).

բ) Արշավիր Մխիթարյանի «Տաղեր»-ի թարգմանությունը և ներածությունը, (Երևան, 1957 թ.).

գ) Մկրտիչ Մկրտչյանի «Գր. Նաբեկացի» մենագրությունը, (Երևան, 1955 թ.).

դ) Վարազ Առաքելյանի աշխատությունը Նաբեկացու ոճի և լեզվի հարցերի շուրջը (մի քանի գլուխ տպագրված «Էջմիածին» ամսագրում).

ե) Պարույր Սևակի «Գրիգոր Նաբեկացի» հոդվածը («Հայրենիքի ձայն», 1966 թ., № 4(26)):

զ) Կարպիս Սուրենյանի «Ամծանոթ աշխարհ» հոդվածը, («Սովետական Հայաստան» ամսագիր, 1968 թ., № 3).

է) Հայկ Գասպարյանի «Գր. Նաբեկացին և Արևմտքի գրական միտքը» հոդվածը, («Սովետական Հայաստան» ամսագիր, 1968 թ., համար 3—4, էջ 42—45):

ը) Վաչե Նալբանդյանի առաջաբանը Վազգեն Գևորգյանի «Գրիգոր Նաբեկացու «Մատյան ողբերգության» պոեմի (1970 թ., Երևան) թարգմանության առթիվ:

Արևմտահայերենով «Մատյան ողբերգության»-ի լրիվ թարգմանությունը առաջին անգամ կատարել է Միսաք Գոչունյանը (Քասիմ) 1902 թ., երկրորդ լրիվ թարգմանությունը՝ Թորգոմ արքեպիս. Գուշակյանը 1926 թ., իսկ երրորդ թարգմանությունը՝ Գարեգին եպիսկոպոս Տրապիզոնցին՝

1926 թ., որը ունեցել է երկու հրատարակություն:

Հայաստանում առաջին անգամ «Մատյան ողբերգության»-ը թարգմանվել է Մկրտիչ Խերանյանի կողմից 1960 թվականին Երևանում: Գրիգոր Նաբեկացու «Մատյան ողբերգության»-ը ոչ լրիվ, սակայն գեղագիտական մեծ ճաշակով թարգմանել է Վազգեն Գևորգյանը 1970 թ.: Նաբեկացու տաղերի թարգմանության առաջին փորձը մեզ մոտ կատարել է Արշավիր Մխիթարյանը:

Գրիգոր Նաբեկացին ոչ միայն համալսարանական ծրագրով ուսումնասիրելի հեղինակ է, այլև մեր միջնակարգ դպրոցի ծրագրով ևս մատչելի է յուրաքանչյուր հայ պատանու:

• •

Նաբեկացին թարգմանվել է նաև օտար լեզուներով: Եվրոպայում, վերածննդյան շրջանում, բարեկարգականները (ոնեֆորմատորները) լատիներեն են թարգմանել Նաբեկացու Մատյանը:

1886 թ. քեդիացի արևելագետ Ֆելիքս Ներ առաջին անգամ ֆրանսերենի թարգմանեց Նաբեկի 41-րդ և 80-րդ գլուխները: Հատ հեղինակի, Նաբեկացին «Հայաստանի ամենամշակավոր հոգևորականներից մեկը» է:

Գրիգոր Նաբեկացու ստեղծագործության արժեքն ու համաշխարհային նշանակությունը ֆրանսիական ընթերցող հասարակությանը ծանոթացնելու գործին առաջին անգամ լոջորեն ձեռնամուխ եղավ ակադավոր գրող, հրապարակախոս, քննադատ և թարգմանիչ Արշակ Չուպանյանը:

1900 թ. «Մերկյուր դը ֆրանս» թերթում նա տպագրեց մի ուսումնասիրություն, որտեղ մեջ էր բերել 30 հատընտիր հատվածներ: Իսկ 1902 թ. «Պոեմ Արմենիեն» ժողովածուի մեջ բերում է իր թարգմանության մի շարք նոր հատվածներ:

Ա. Չուպանյանի թարգմանությամբ, առաջին անգամ լինելով, ֆրանսիական գրական շրջանակներին հայտնի դարձավ Նաբեկացին:

Գրող և գրաքննադատ Էդմոն Պիշոնը բարձր է գնահատել Նաբեկացու գործը և համարել է նրան ջահ, որը ժամանակի խորքից իր շողերն է արձակում հետագա դարերի հայ գրականության վրա:

Քննադատ Գաբրիել Մուրեի գնահատությամբ «Գր. Նաբեկացին միջնադարի ամենատարօրինակ, ամենահմուտեղ և բառիս արդիական իմաստով ամենաարվեստագետ միատիկ բանաստեղծն է, որը գիտցավ իր հույզերն արտահայտել ամենաքուռն ուժգ-

նությամբ, ամենալատ գույներով և ամենայն շոշափելիությամբ»:

Վիպասան Պոլ Աստին հատկապես նշեց, որ Նարեկացին «հավերժացրել է հոնտորության արվեստի ամենազարմանալի ձեւերը» և «ոգեշնչել է բնությունը՝ հայկական իսկանարհին հատուկ քնքշությամբ»:

Անգլիայում Զապել Բոյաշյանը 1916 թվին Նարեկից անգլերենի է թարգմանել երկու գլուխ և գետնել է իր «Հայկական լեզենդներ և բանաստեղծություններ» ժողովածուի մեջ:

Նարեկացու տաղերից երկուսը ռուսերենի թարգմանվեցին Վալերի Բյուլատովի կողմից և հրատարակվեցին 1916 թ. լույս տեսած «Պոեզիա Արմենիի» ժողովածուի մեջ:

1922 թ. իտալացի արևելագետ Ուբալդո Ֆալդաթին «Բեսարին» հանդեսում տպեց Նարեկացու «Մատյան»-ի 12-րդ և 80-րդ գլուխների իտալերեն թարգմանությունը: Ըստ նրան, բանաստեղծի վառ երևակայությունից բխող պատկերների մեջ խտացված են «Հայ դասական լեզվի բոլոր գեղեցկությունները, բոլոր գանձերը ու դարձվածքները»:

1950—51 թթ. «Կալին դյու Սյուդ» հանդեսում տաղանդավոր բանաստեղծ Լյուք Անդրե Մարսելը տպագրեց Նարեկացու «Մատյան»-ից կատարած իր թարգմանության որոշ հատվածներ, որոնց վրա հետագայում թե՛ «Մատյան»-ից և թե՛ «Տաղեր»-ից այլ հատկանշական մասեր ևս ավելացնելով «Գր. Նարեկացի» խորագիրը կրող գիրք լույս ընծայեց՝ ներածական մի ընդարձակ և խոր ուսումնասիրությամբ հանդերձ:

Նարեկացու թարգմանության կապակցությամբ կարծիքներ են հայտնել գրականագետ Ժան Բալարը, Նորելյան մրցանակի դափնեկիր Սեն-ժոն Պերսը, «Ֆիգարո Լիտերեր» հանդեսի գրաքննադատ Անդրե Ռուսոն և ուրիշներ:

Ահա թե ինչ է ասում Անդրե Ռուսոն.

«Ասացեք, խնդրեմ, որևէ մեկը թելադրե՛լ է Նարեկացուն կամ Հոմերոսին, որ այդ ձևով գրեն: Ով կարող է այդպիսի բան ասել: Նույնն է Բեթհովենի կամ Միքելանջելոյի պարագան: Նրանք գրել, երգել և նկարել են ինքնուրույնաբար: Ոչ ոք չի կարող որևէ բան փոխել նրանց դյուցազներգության, համանվագի կամ նկարի մեջ: Մեզ մնում է կարդալ, ունկնդրել ու դիտել, մեզ մնում է ուրախանալ, տառապել ու հուզվել այն ապրումներով, որ նրանցից յուրաքանչյուրը դրել է իր ստեղծագործության մեջ»: (Անդաառան, Փարիզ, 1960 թ., № 11, էջ 49—84, Կ. Փոլատյան, «Զրույց Անդրե Ռուսոյի հետ»:

«Մատյան ողբերգության» պոեմի ֆրանսերեն լեզվով լրիվ թարգմանությունը կատարել է հայր Սահակ Բեշիշյանը 1961 թ.: Թարգմանիչը 14 տարի աշխատել է իր թարգմանության վրա:

«Լիվր է լեկտյուր» գրական հանդեսի քննադատ Վ. Վիտտերմը և «Ռեվյու դե գետյուտ Բիզանտին» բանասիրական հանդեսի տեսաբան Ռ. Ժանիկը և ուրիշներ բարձր գնահատեցին Նարեկացու պոեմը:

Այս նոր թարգմանությունը գրավեց նաև օտար հոգևորականների, աստվածաբանների ուշադրությունը: Նրանք թեմատիկ-գաղափարական ընդհանրություններ գտան Նարեկացու և Արևմտաօրի միջնադարյան հայերի՝ ս. Օգոստինոսի, Բեռնարտոսի և ուրիշների երկերի միջև:

Լիբանանցի Ժորժ Աքլին ֆրանսերենից արաբերենի է թարգմանել Նարեկի մի քանի հատվածներ: Իսկ իրանցի գրող Աբդուլ-լահ Թավաքյուլը պարսկերենի է թարգմանել Նարեկից երեք հատված և գրել մի ուսումնասիրություն:

Նարեկացին իր ներաշխարհի ինքնաստիպությամբ և խորությամբ խոսքի բացառիկ ուժով դեռևս տարիներ առաջ ուշադրությունն է գրավել ազգիս Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Վազգեն Ա-ի, ներշնչել Նրան: Նա մեծ սիրով ու նախանձախնդրությամբ ձեռնամուխ է եղել Գր. Նարեկացու հրաշակերտը ռումին հասարակությանը ծանոթացնելու նվիրական գործին՝ թարգմանելով որոշ հատվածներ «Մատյան ողբերգության» պոեմից:

Անգլերեն լեզվի է թարգմանել Տիրան արքեպիսկոպոս Ներսայանը Նարեկից մի հատված, որը գետնելված է «Պատարագամատույցի» մեջ:

• •

Նարեկացու ստեղծագործության հերոսը տառապող մարդն է իր բոլոր հակասություններով: Մարդը մարմնականի և հոգեկանի, իրականության և իդեալի, աշխարհայինի և երկնայինի մեջտեղում տապալկվում է: Հոգին թռիչքներ է գործում, իսկ մարմինը ետ է պահում նրան:

Նարեկացու իդեալը կատարյալ մարդն է: Գր. Նարեկացին իր «Մատյան ողբերգության» պոեմի յուրաքանչյուր գլուխը սկսում է «Վերստին յաշելուամ կրկին հեծութեան նորին հսկողի առ նոյն աղերս մաղթանաց բանի: Ի խորոց սրտից խօսք ընդ Աստուծոյ» բառերով: Տառապալից խոսքերով սկսվող Նարեկի 95 գլուխներն էլ հայոց վիշտը, անհատակ ծով վիշտը, դարերով կուտակված մեր ժողովրդի ապրումներն ու

զգացումները ընդգրկող գլուխներ են: Ահա թե ինչ է գրում «Ֆիզիկալ լիտերեր» հանդեսի գրաքննադատ Անդրե Ռուսոն. «Լիբեռնի գրականությունն մախ և առաջ ենթադրում է ծաղկած մշակույթ: Մեկուսի թվադրում է համարներն անգամ հանկարծ չեն ցույց հանում սուղի մասն: Վերցնենք Նարեկացուն: Գիտե՞ք, թե ինչպիսի ապրումներ են պայմանավորել նրա ծնունդը: Նարեկան ծնունդ տալու համար հայ ժողովուրդը պետք է դարեր շարունակ մշակած լիներ նույն մտքերը, խորապես ըմբռնած, ճաշակով և մարսած լիներ քրիստոնեությունը: Նարեկացու ժողովուրդը պետք է նրա չափ տառապած լիներ, նրա պես պայքարած մեղքի դեմ, հանուն հոգեկան վեհության, հանուն արդարության: Այսպես է եղել նաև Հովսեփի, Դանթեի, Շեքսպիրի պարագան: («Անդաստան», Փարիզ, 1960 թ., համար 11, էջ 49—64, Կ. Փոլատյան, «Զրույց Անդրե Ռուսոյի հետ»):

Մեր բանասիրության մեջ կա երկու մոտեցում Գր. Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» պոեմի նկատմամբ: Մի մասը պոեմը համարում է զուտ կրոնական ստեղծագործություն, իսկ մյուս մասը՝ զուտ գեղարվեստական գործ: Ծայրահեղությունները միշտ էլ հեռացնում են մարդկանց ճշմարտությունից: Ինչ խոսք, պոեմը է՝ և մնում է հայ ժողովրդի աղոթագիրքը, հայ Աստվածաշունչը, գեղարվեստական ինչպիսի՝ կատարելությամբ գրված: Ինչպես լեռները բնության ընդերքի, տարերքի ծայքքումն են, այնպես էլ Գր. Նարեկացին մեր ժողովրդի հավատքի, ապրումների, բողոքի, հոգեկան տառապանքների, տվախանքների պոթյունն ու մորմոքն է:

Միջնադարյան նոր ժամանակաշրջանի բանաստեղծ Գր. Նարեկացին իր տաղերով ու «Մատյան ողբերգության» գործով նորարար է գրականության և արվեստի իր յուրահատուկ հասկացողության մեջ: Մինչ այդ, մեր շարականագիրները իրենց գործերով մնում էին Աստվածաշնչի շրջանակներից ներս, նրանց խոսքը, ոճը, լեզուն Աստվածաշնչի մոտավոր բառերով էին արտահայտված: Նարեկացին դուրս է գալիս այդ ծանոթ շրջանակներից ու նոր խոսքով հիմնովին փոխում գեղագիտական չափանիշներն ու արվեստի ըմբռնումները:

Որոշ բանասերներ Նարեկացու ստեղծագործությունների մեջ փորձեցին տեսնել արաբական, պարսկական, հունական գրականության՝ ազդեցություններ: Փաստեր չկան վերոհիշյալ տեսությունը հաստատող: Նարեկացին զուտ հայկական մշակույթի ծնունդն է, մեր ժողովրդի ծոցում երկնված միտք ու սիրտ: Նրա գրականության հիմնա-

կան ակունքը մեր ինքնությունն ու թարգմանական գրականությունն է, մեր ժողովրդական բանահյուսությունը և համամարդկային մշակույթի կոթող Աստվածաշունչը: Այլ խոսքով, Նարեկացին հայրենի բանավոր և գրավոր մշակույթի և համաշխարհային գրականության ծնունդն է:

Նարեկացիով գրականության մեջ մուտք է գործում հրաշալիատ քնությունը, որի մեջ ապրում է մարդը: Միասին բանաստեղծը իր նգնարանի խցիկում աղոթելիս՝ լսում է իր սրտին հասնող դրսի կյանքից ամեն մի շնչով:

Նարեկացին միջնադարյան միասնականության չի մերժում, չի ժխտում մարմինը, նրան համարելով մեղքի աղբյուր: Նա ինքը անընդհատ կրկնում է, որ ինքը հողեղեն է և չի կարող կյանքից ու մեղքերից հեռու լինել, քանի որ ապրելիս անպայման ծնվում է մեղքը, չարիքը: Նա ուզում է, որ իրերի այս դրությունը փոխվի, վերանորոգվի մարդը, որովհետև մարդու անկումը չէ Աստուծո նպատակը, այլ անձնիշխան մարդու քարձրացումը թերություններից մինչև **Մարդ կատարյալը**: Մարդն աստվածանա և Աստված մարդանա. այս է հեղինակի ցանկությունը: Դրախաղ ուզում է տեսնել այս աշխարհում, և այս բոլորը՝ աստվածային սիրով ու ողորմածությամբ:

Պոեմը հեղինակի մենախոսությունն է, ինքն իրեն և ապա Աստուծո հետ դեմ առ դեմ: Ինչքան մոտենում է Նրան, այնքան հեռանում է, որովհետև մարմնական մեղանշումները, մեղքը, նրան ետ են քաշում այդ հարձրությունից: Եվ այդ մեղքերը իրենց ստորադաս մասերով անընդհատ աճում են:

Բայց, հեղինակը չի հուսահատվում և հոռետես չէ: Սխալ են նրանք, ովքեր «Նարեկի» մեջ տեսնում են միայն գեղանաքար ինքնախարագանում, մարդկային արժանապատվությունների ոտնահարում: Մարդը Աստուծո պատկերն է և ինչքան էլ նա մեղանշի, չկարողանա հասնել իր իդեալին, այնուամենայնիվ, հույսը, հավատքը առ Աստված և սերը մարդու նկատմամբ վերելքի սանդուղքներն են, որոնք առաջնորդելու են նրան դեպի ապագա լուսավոր քարձույթները:

Նա իր հոգեկան փոթորիկը շոշափելի, տեսանելի դարձնելու համար դիմում է կյանքի բոլոր տեսակի օրինակներին, չի վախենում կրկնություններից, բնության պատկերների առատ օգտագործումից, և նրա մոտ կյանքը շարժում է վիճակում է վեր հանված:

Գր. Նարեկացու ձայնը, աղապատանքը, պոթյունը տարբեր երանգ են ստանում, նայած թե ինչ հոգեվիճակ է պատկերում

հեղինակը: Մարդը իր երկվորյամբ, կյանքի հակասությունների մեջ մոլորված, երկու կրակների մեջ միշտ տանջվում է: Այս իմաստով հոյակապ է հայ գրականության մեջ անկրկնելի Նարեկացու հետևյալ սյուսկերը.

«Երկու ըմպանակ ունի ձեռքերում,
Մեկն արյունով լի, մյուսը՝ կաթով,
Երկու բուրվառներ կայծակնացնող,
Մեկը՝ խնկարույր, մյուսը՝ ճեմահոտ,
Անոթներ՝ երկու համեմունք կրող,
Մեկը՝ քաղցրություն, մեկը՝ դառնություն,
Զույգ բաժակ՝ երկու պարունակությամբ,
Մեկը՝ արտասուք, մյուսը՝ ծծումբ,
Գավաթներ՝ բռնած մատների ծայրով,
Մեկի մեջ գինի, մյուսում՝ լեղի:
Տեսնում է քացված զույգ ներհակ դոներ,
Մեկը՝ դեպի լաց, մյուսը՝ վրիպում...»:

(Բան Լ.—Բ) (Թարգմ. Վազգեն Գևորգյանի):

Եվ այսպես մարդկային տանջանքները կուտակվում են ու կիզում հեղինակին: Նա պատասխան չի սպասում Աստծուց. նա ուզում է հոգու անդորրություն, ցանկանում է երկվորյունից ազատվել՝ կողմերից լավի հաղթանակով և խնդրում է, որ կյանքի դառնության բաժակը չմատուցվի իրեն, այլ մարդը վերանորոգվի, գտնի ինքն իրեն և դառնա իր իդեալին՝ Հիսուսին:

Նարեկացու ողբերգությունը լավատեսությամբ ողողված ստեղծագործ ոգու հաղթանակի արտահայտությունն է: Իզուր չէ, որ մեր ժողովուրդը և՛ գիտակցությամբ, և՛ ներքին մղումով սրբացրեց հեղինակին և գիրքը դարձրեց իր համապատասխան հացը:

Նարեկացու մատյանի յուրաքանչյուր գլխում սկսվող նույն վերնագիրը կրկնություն չէ, այլ միմյանց հետ կապ ունեցող, միմյանց լրացնող կիսատ թողնված խոսքի, աղոթքի, մրմունջի շարունակությունն է: Նույն մտածումների, զգացումների, մեղքի այլ և այլ տեսակների թվարկումը մի ուրիշ հեղինակի կողմից ամփոփված պիտի լիներ մի քանի էջերի մեջ: Իսկ Նարեկացին գնալով ավելի է բռնկվում ու տոչորվում և մարդկության մեղքը իր ուսերի վրա բեռնավորած քայլում դժվարությամբ, հեշտով, ճշալով, բողոքելով, բայց և քաղցրությամբ, որովհետև նա տեսնում է լույսի այն շողը, որին մոտենալիս նա իրեն ավելի թեթև է զգում. նա չի վախենում իր հոգու բոլոր ծալքերը քաց անելուց, իր վիրավոր, արնոտ ներաշխարհը ցույց տալուց: Ամեն մի աղերս, բողոք ու ճշող շատ բնական պատկերներով սահում են մեր աչքերի առաջից: Ընթերցողը շնչակտոր է լինում և հաճախ էլ ապշում

հաղորդակից լինելով նրա արվեստի վիթխարի կատարելությանն ու վայրի գեղեցկությանը: Նարեկացու գործը արտասովոր, բայց շատ հոգեհարազատ, ինքնատիպ մի գործ է համաշխարհային գրականության մեջ:

Նկարչությունն ու երաժշտությունը միաձուլված են նրա պոեմում, և այդ զգացվում է փոփոխական ձայնակարի, կշռույթի չափերի մեջ: Զրեքի հորձանք և ամպերի ուրտո, գարնան պայծառ առավոտ և շունչ ենք զգում նրա պոեմի ու բանաստեղծությունների մեջ:

Նարեկացին նյարդ առ նյարդ զգացել է պեծուսի կյանքը և շնչել իր մարմնի ամեն մի բջիջով, տառապել է մարդ արարածի կատարելության համար: Նա մահը ապրել է և սարսափելի, փշաքաղող պատկերներով տեսանելի է դարձնում այդ սարսազդեցիկ, դժնդակ պահը.

«Ջի ես, որ այժմ այսպես պերճախոս
Խրոխտաձայն եմ, սիգաքայլ, հպարտ,
Բարձրապարանոց,
Այնժամ մեկնված՝ պիտ պատկեմ որպես
Անկենդան դիակ, անխոս, անլեզու,
Ջեռքերս կապված, խեղ անդամներով,
Ծրթունքներս խուփ, աչքերս փակված,
Իբր անշարժ տախտակ, կիսալված
խանձող,
Անզգա արձան, անբարբառ պատկեր,
Անշունչ գոյություն, խղճալի տեսիլ,
Եղկելի կերպար, ողբալի տիպար,
Ողորմելի դեմք, արտասովալի տեսք, համ-
բացած լեզու...»:

(Բան ՀԳ.—Բ)

Խոսքերը գնալով դառնում են ավելի մոայլ ու նույնիսկ հողի տակից լսելի, նրա աղաչանքները դառնում են ավելի սրտաճմիկ: Նա խնդրում է Քրիստոսին այդ պահին իսկ իրեն չլքել: Ինչքան էլ դառնաստանդ ահավոր լինի, նա հավատում է, որ Աստուծո լույսը, ձեռքը իր իսկ ստեղծած մարդուն վեր պիտի բարձրացնի:

Հեղինակը ինքը կանխագուշակել է իր գործի կատարելիք դերի մասին՝ նրանով մաքրվելու են ընթերցողների միտքն ու հոգին: Նրանով մարդը գտնվում է իր փրկության ճանապարհը:

Անսպասելի է Նարեկացու երևակայությունը, պատկերների անսահման առատությունը: Պոեմի սկիզբն իսկ մի շշմեցնող պատկեր է՝ անհունորեն գեղեցիկ ու առիճնող.

«Սրտիս դառնահեծ հառաչանքների
Վայն ու ողբաձայն աղաղակները
Վերընծայում եմ քեզ, ով գաղտնատես,

Եվ իմ սասանված մտքի ճենճերով
Իդձերի պտուղն ու բերքը դրած
Անձս տոչորով թախծի կրակին՝
Կամքիս բուրվատով առաքում եմ քեզ:
(Բան Ա.—Ա.)

Տվյալ խոհը կամ հույզը համեմատությամբ
կամ փոխաբերությամբ ցայտուն դարձնելու
նպատակով է նա օգտագործում բնությունից
վերցված պատկերները: Նարեկացու փո-
խաբերությունները, էպիտետները անթիվ
են, համարձակ, ինքնատիպ և ճաշակավոր:
Պոեմի գեղարվեստական հաջողվածու-
թյանն ու ներգործությանը մեծապես նպաս-
տում է նրա տաղաչափության հարուստ
կառուցվածքը: Բանաստեղծը դիմել է բա-
նաստեղծական տարբեր չափերի, ստեղծել
է երաժշտություն: Տաղերում և «Մատյան»-
ում բանաստեղծական ոիրը ուժեղանում է
ձայնավորների և բաղաձայնների որոշակի
կրկնությամբ: Նարեկում տիրապետող բա-
ղաձայնների հանգիստությունն է, որը ուժե-
ղացնում է բանաստեղծության ընդհանուր
երաժշտական կողմը:

Գրիգոր Նարեկացին հայ գրականության
մեջ նույնքան հայտնի է նաև իր տաղերով,
որոնք իրենց հետ բերեցին վերածննդյան
բուրմունքը, շողմ ու լույսը: Բնությունը նրա
տաղերում հորդում է և հանդես է գալիս
ոչ միայն որպես գեղեցկություն, այլև կեն-
դանի և կենդանություն պարզևոր մի մեծ
ուժ: Կյանքի գեղեցկության իդեալը գտնվում
է բնության մեջ, լինի դա արտահայտված
տերևի, վարդի, արեգակի կամ գեղեցիկ
կույսի պատկերով, միևնույն է: Բնությունը
նրա համար ներշնչման աղբյուր է:

Նա ոչ միայն հանճարեղ բանաստեղծ է,
այլև նկարիչ: Նկարագրում է լույսի և գույ-
ների թրթռում, նուրբ խաղը:

Նարեկացու մոտ մարդն ու բնությունը մի
միասնություն են կազմում: Նա «Մտեղի
Ծննդեան» տաղի մեջ գեղեցկորեն կերտել
է Աստվածամոր կերպարը բնության սքան-
չելի պատկերներով.

«Ծավալվել եմ աչքերը ծով
Առավոտվա ծովի վրա ծիծաղախիտ,
Ինչպես երկու փայլական լույսեր,
Ծողն է նման լուսացնող այգաբացի»:
Կամ

«Բերանն երկթերթ, շրթունքներից վարդն
է կաթուն,
Լեզվի տալիղն էր քաղցր երգում հու-
զունճահորդ»:

Նարեկացին մարդուն համարում է բնու-
թյան զարդը: Նա «Վարդավառ»-ին տաղում
փառաբանել է արևը և բնությունը.

«Գոհար վարդն էր շղարշ առել
Արփիական վեհ վարսերից.
Ծավալվում էր հուսկ վերևում, վարսերից
վեր
Ծաղկածիծաղ ծովն երկնային»:

Նա առաջինն էր մեր քնարերգության
մեջ, որ կենդանի պատկերներով երգեց իր
«Ծարույթին» տաղում աշխատանքը և աշ-
խատավորին: Գր. Նարեկացին հայոց լեզվի
քառամթերքն և ոճերը սահմանափակ գրու-
նելով իր հույզերն ու մտքերը արտահայտե-
լու համար՝ դուրս է գալիս եղած սահմաննե-
րից և դառնում մեր լեզվի մեծագույն նո-
րարարներից մեկը՝ իրեն առաջն ունենա-
լով գրաբարի, ժողովրդական լեզվի հարըս-
տությունները և մանավանդ ինքնատեղծ
կարողությունը:

Բազմաթիվ հայ սերունդների մտավորա-
կանների համար Նարեկացին եղել է ուսու-
ցիչ: Նա ապրել է մեր ստեղծագործողների
երկերում և իր բարերար ազդեցությունն է
թողել իր օրերից մինչև Մեծաբեկն ու Զա-
րեկն և շարունակում է իր արվեստի մոգա-
կան ազդեցության տակ պահել մեր երիտա-
սարդ գրողներին:

Դարեր են անցել: Գրիգոր Նարեկացու
անձի ու գործի հանդեպ հայ և օտար գրա-
կան շրջանների չթուլացող հետաքրքրու-
թյունը մի անգամ ևս ապացուցում է, որ ար-
վեստի գործը միշտ էլ անմահ է մնում:

Հեղինակը զգալով իր գործի արժեքը, մե-
ծությունը, նվիրում է այն գալիք սերունդնե-
րին «որպես անարյուն զոհաբերություն» և
որպես պատգամ՝ բացականչում է.

«...Թող որ հոշակված հասնի ազգերին,
Ժողովուրդներին քարոզվի ի լուր,
Տպվի դռներին բանականության
Եվ զգայության սերմերի վրա դրոշմվի
ամուր»:

Նա հավատում և ինքնավստահ է, որ
ինքն անմահ է.

«...ու թեպետ որպես մի մահկանացու պի-
տի վախճանվեմ,
Բայց այս մատյանի հարակալությամբ կը-
մնամ անմահ»:

Այսօր էլ մարդը կարիք ունի հոգեկան
խաղաղության, կատարելության և աղոթքի:
Նարեկացին այդ ուղին լուսավորող համաշ-
խարհային գրականության մեջ հայ ջահա-
կիրն է: Նա հայ ժողովրդի անկեղ մորենին
է Մասիս սարի կատարին: Մոտեցեք նրան
ոտաբորիկ ու գլխահակ՝ լսելու համար հայի
Աստուծո ձայնը, արվեստի աստուծո ձայնը: